

Maciej Trzeciecki*, Jakub Affelski**

Relikty zabudowy bloku śródrynkowego lokacyjnego Ciechanowa (XVI-XVIII w.)

Abstract

Affelski J., Trzeciecki, M. 2016. Relics of the mid-market-square block in Ciechanów (16th-18th century). *Raport 11, 171-187*

During archaeological supervision carried out in 2010 and 2011 around John Paul II Square in Ciechanów remains of the building complex of the mid-market-square block were excavated. The scale of the research is unprecedented among historic towns founded in Mazovia. Relics of the foundations of the brick town hall, the weigh or the cropping house as well as a series of the relics of light wooden structures – probably stalls or butcheries, forming a quadrangle of the compact building block in the central part of the square, were recorded. The study of portable finds indicates that the town hall and the accompanying buildings were probably erected in the 16th century and they ceased to exist after mid-17th century.

Keywords: Ciechanów, early modern period, town hall, mid-market-square block, ceramics

■ UWAGI WSTĘPNE

W trakcie nadzoru archeologicznego prowadzonego w 2010 i 2011 r. przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską SZPILA, pod kierownictwem mgr. Jakuba Affelskiego, w obrębie placu Jana Pawła II w Ciechanowie odsłonięto i zadokumentowano zespół pozostałości zabudowy związanej z funkcjonowaniem rynku miasta lokacyjnego, na który składają się relikty dwóch budowli murowanych, pozostałości kilku kubaturowych konstrukcji drewnianych oraz liczne doły posłupowe i negatywy słupów (Ryc. 1). Zgodnie z decyzją konserwatora dotyczącą warunków nadzoru, prace przy obiektach z okresu nowożytnego ograniczone zostały do niezbędnego minimum, obejmującego przede wszystkim odczyszczenie i wykonanie pełnej dokumentacji oraz eksplorację w zakresie umożliwiającym pozyskanie danych do datowania. Analiza źródeł pozwala stwierdzić, że omawiane obiekty stanowią pozostałość stosunkowo dobrze zachowanego kompleksu zabudowy bloku śródrynkowego, w tak dużej skali nierozpoznanej dotąd w żadnym z lokacyjnych miast Mazowsza. Po zakończeniu badań zarysy budowli murowanych zostały

zaznaczone w obrębie nowej płyty rynku i zaopatrzone w stosowne tablice informacyjne.

■ RELIKTY ZABUDOWY

Na wczesny okres nowożytny wydatowano łącznie 45 struktur odkrytych w trakcie badań. W przypadku 18 z nich podstawę datowania stanowi materiał zabytkowy pozyskany z ich wypełniak. Pod względem funkcjonalnym w omawianej grupie można wyróżnić fundamenty dwóch budynków murowanych (oznaczonych jako „budynek 1” i „budynek 2”), dziewięć zagłębionych w ziemię jam gospodarczych (obiekty: 38, 39, 40, 48, 52, 58, 63, 65, 112) palenisko (obiekt 53), studnię (obiekt 89) i 32 doły posłupowe (obiekty: 14, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 92, 95, 119). Omawiane tu struktury tworzą wyraźne skupisko w centralnej części placu. Ich wschodnią granicę wyznacza zasięg budynku nr 1, a zachodnią – obiekt 89 (Ryc. 2).

Niewątpliwie najbardziej interesującym znaleziskiem są relikty kamiennie-ceglanych fundamentów dwóch budynków. Budynek nr 1 ma plan prostokąta

* Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska SZPILA Jakub Affelski, Pultusk, e-mail: pa-k@wp.pl

** Instytut Archeologii i Etnologii PAN, al. Solidarności 105, 00-140 Warszawa, e-mail: misieko42003@gmail.com

Ryc. 1. Ciechanów, gm. *loco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Lokalizacja miejsca badań (1:50000)

Fig. 1. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Location of the research area (1:50000)

o wymiarach 15×8 m wzdłuż obrysu murów, zorientowanego dłuższą osią zgodnie z przebiegiem krótszej, wschodniej pierzei rynku (Ryc. 3). Jest podzielony na trzy pomieszczenia o szerokości 2 (południowe), 5 (środkowe) i 3 metrów (północne). Odslonięto jedynie reliktury spągowej partii fundamentów, najlepiej zachowane na odcinku ściany zachodniej i południowej oraz częściowo ściany działowej pomieszczenia południowego (Ryc. 4: 1). Fundamenty wykonane zostały z kamieni narzutowych różnych rozmiarów układanych warstwowo i spajanych gliną. Szerokość ławy wynosiła około 1,2 m. W odległości około 1,5 m od zachodniej ściany budynku, na osi pomieszczenia środkowego, odslonięto bardzo źle zachowany fundament kamienny, stanowiący prawdopodobnie podstawę przybudówki mieszczącej wejście. Brak jest danych o konstrukcji ścian nadziemnych budynku – mogły one być ceglane, ale także wykonane w technice ramowej, z drewnianą podwaliną opartą na podmurówce, z wypełnieniem ceglami (tzw. mur pruski) lub deskami. W pomieszczeniu północnym odslonięto słabo zachowane reliktury wewnętrznego licowania wykonanego z cegieł wiązanych zaprawą wapienną – być może jest to ślad podpiwniczenia budynku. W pomieszczeniu południowym i środkowym odslonięto słabo zachowane ślady ceglanych podstaw pieców grzewczych.

Budynek nr 2 ma plan kwadratu o bokach długości 6 m, zorientowanych równoległe do przebiegu linii pierzei rynku (Ryc. 5). Fundamenty wykonane zostały

z kamieni narzutowych różnych rozmiarów układanych warstwowo, prawdopodobnie naprzemiennie z kawałkami cegieł, spajanych zaprawą wapienną. Najlepiej zachowane były odcinki fundamentów ściany zachodniej i południowej. Odslonięto słabo zachowane reliktury wewnętrznej ściany licowej wykonanej z cegieł wiązanych zaprawą wapienną. Na tej podstawie można przypuszczać, że budynek był podpiwniczony. Podobnie jak w przypadku budynku nr 1 brak jest danych o konstrukcji ścian nadziemnych – mogły być murowane lub wykonane w technice ramowej.

Wyróżniającą się grupę obiektów stanowią jamy, we wstępnym sprawozdaniu określone jako reliktury „lekkich konstrukcji”. Mają one plan czworoboku zbliżonego do mniejszego lub bardziej regularnego prostokąta o wymiarach około 3-3,5 x 2-3 m, orientowane zgodnie z przebiegiem dłuższej (w kilku przypadkach – krótszej) osi budynku nr 1. Wypełniska obiektów nie były eksplorowane, stąd też brak danych o ich miąższości, układzie warstw i ewentualnych pozostałościach konstrukcji ścian. Na podstawie analogii z badań placów rynkowych innych miast lokacyjnych (zob. m.in. Buśko 2000; Trzeciecki 2011, 66-68; Polak 2011, 326-330) możemy jedynie przypuszczać, że są to reliktury zagłębionych w ziemię części większych budynków drewnianych.

Najbardziej liczną grupę obiektów stanowią doły posłupowe. Mają one z reguły plan owalny, przekrój czworoboczny. Ich średnice zamykają się w przedziale 50-70

cm, a głębokości nie przekraczają 30 cm. Większość odsłonięto w centralnej części badanego terenu, między budynkiem nr 1 i budynkiem nr 2, z reguły w sąsiedztwie zagłębionych w ziemię czworobocznych jam. Brak danych dotyczących relacji stratygraficznych utrudnia określenie powiązań konstrukcyjnych i funkcjonalnych pomiędzy obiektami.

W południowo-zachodniej części badanego terenu odkryto relikty studni drewnianej o wymiarach około 2,5×2,5 m, oznaczonej jako obiekt 89. W sąsiedztwie obiektu 40 odsłonięto zarys owalnej jamy o wymiarach 2,6×1,9 m wypełnionej spalenizną i przepalonymi kamieniami. Jest to najprawdopodobniej relikwyt paleniska lub podstawy pieca funkcjonującego w budynku drewnianym, z którym związany jest obiekt 40 i towarzyszące mu doły postłupowe.

■ ZNALEZISKA

Postawę datowania omawianych obiektów stanowią fragmenty naczyń glinianych. Analizowany zbiór liczył łącznie 802 fragmenty. Około połowę z nich pozyskano z wypełnisk budynku nr 1, z kolei około 30% pochodzi z wypełnisk budynku nr 2. Udział zespołów z pozostałych jednostek stratygraficznych jest marginalny, wyróżniają się jedynie obiekty nr 40 i 89 (4-5%). Zespół ten, choć niewielki, jest jednak zróżnicowany pod względem gatunkowym i funkcjonalnym. Wyróżniono w nim łącznie 6 grup gatunkowych ceramiki. Najliczniej

reprezentowane były wyroby siwe (68%). Drugą co do liczebności grupę stanowiły naczynia ceglaste (25%). Udział pozostałych grup był nieznaczny – naczynia białe (3%), brunatne (2%), półmajolikowe (1,5%) i kamionkowe (0,5%). W zbiorze ceramiki siwej dominowały garnki (55%), stosunkowo wysoki był odsetek dzbanów (26%), a także mis (11%). Odnotowano pojedyncze talerze, kubki, pokrywki oraz fragment patelni. Nieco odmienny był rozkład udziału wyróżnionych grup funkcjonalnych ceramiki ceglastej. Najwyższy był tu odsetek garnków (67%). Drugą pod względem liczebności grupę stanowiły misy (14%), a trzecią – dzbany (9%). Talerze i kubki reprezentowane były przez pojedyncze naczynia. W grupie wyrobów białych odnotowano przede wszystkim garnki oraz pojedyncze talerze, kubki i patelnie. Wyroby brunatne reprezentowane były przez garnki i misy. Naczynia półmajolikowe to talerze oraz dzbany i kubki. W zbiorze wyróżniono także fragment dzbana kamionkowego.

Ryc. 2. Ciechanów, gm. Ioco, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Plan zbiorczy obiektów nieruchomych z okresu nowożytnego. (1) obiekty zagłębione w ziemię; (2) palenisko; (3) studnia; (4) dół postłupowy (datowany znaleziskami); (5) dół postłupowy (bez znalezisk)

Fig. 2. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. General plan of immovable features from the early modern period. (1) sunken features; (2) hearth; (3) well; (4) posthole (dated by finds); (5) posthole (no finds).

Do wyrobu naczyń siwych, ceglanych i brunatnych stosowano gliny żelaziste, schudzone domieszką piasku lub – w przypadku wyrobów brunatnych – piasku i tłuczni. Wyróżniono naczynia lepiące techniką ugniatania (wyłącznie brunatne), taśmowo-ślizgową (siwe i ceglane, większość białych) oraz toczone (część białych, półmajolika, kamionka). Niewielki był łączny odsetek naczyń szklwionych (15%), do tej grupy zaliczono naczynia półmajolikowe, kamionkowe, większość białych i około 45% wyrobów ceglanych.

Większość garnków siwych i ceglanych to formy o baniastym brzuscu i słabo wyodrębnionej szyjce (Ryc. 6: 1-7; 9: 1-2; 10: 1). Wyróżnia się wśród nich grupa naczyń o stosunkowo wysoko położonej największej wydegości brzusca i wyciągniętych ku górze wylewach (Ryc. 6: 8-11; 9: 3-4; 10: 3). Pozostałe mają z reguły profil esowaty (Ryc. 7: 1-3; 9: 5-6; 10: 7). W zbiorze przeważały naczynia z wylewami niepogrubionymi, silnie wyciągniętymi do góry. Zaznaczał się także udział wylewów uformowanych w tzw. półwałek i z okapem. Dzbany siwe reprezentowane są przez formy o baniastym brzuscu, słabo wyodrębnionej szyjce i kołnierzowatym wylewie (Ryc. 7: 7-8; 9: 7; 10: 4). Obok nich pojawiają się nieliczne formy o smukłej, wyciągniętej szyjce. (Ryc. 7: 9; 9: 8-9; 10: 2). Większość mis charakteryzuje się baniastym brzuscem i brakiem wyodrębnionej szyjki (Ryc. 8: 1-3; 10: 5-6).

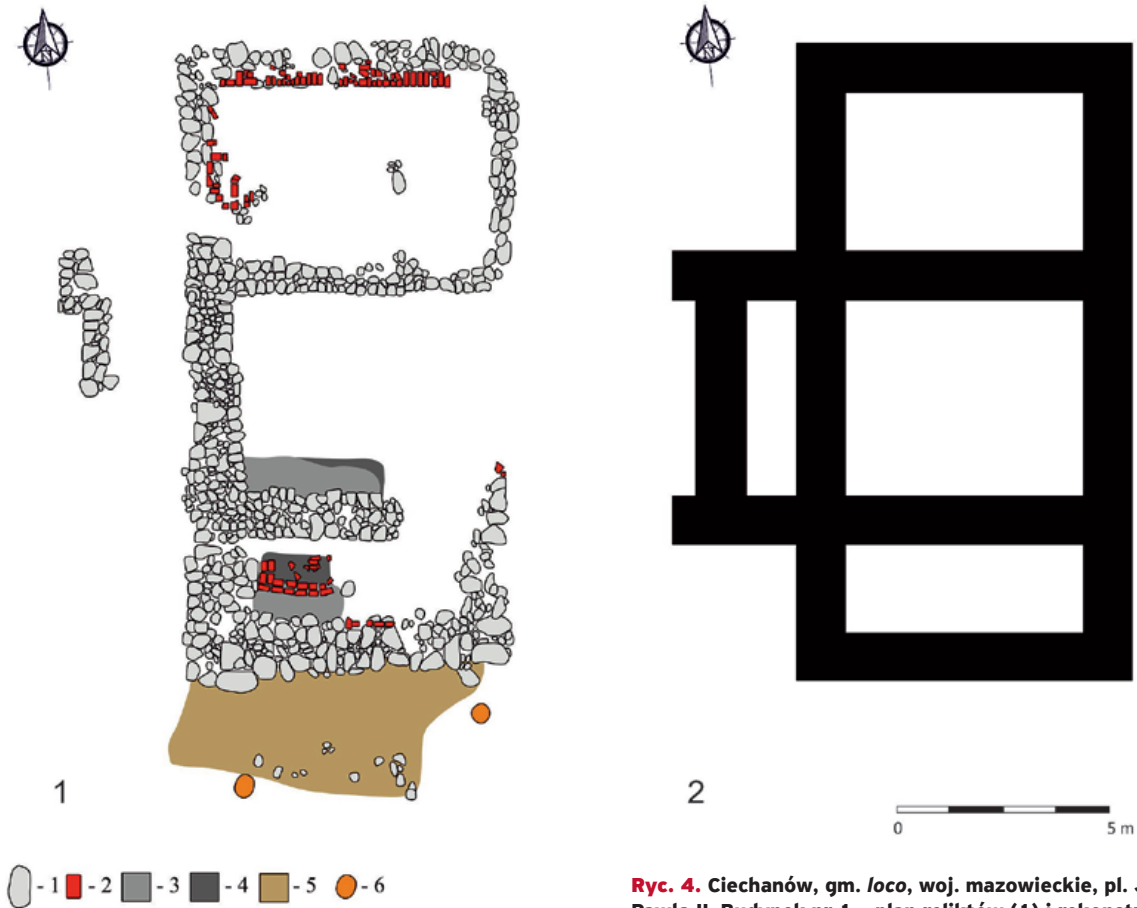
Talerze miały najczęściej lekko profilowany brzusiec i stosunkowo szeroki kołnierz (Ryc. 8: 4-6.; 10: 8).

Udział naczyń zdobionych i niezdobionych w omawianym zbiorze był wyrównany, z niewielką przewagą tych ostatnich. Najczęściej dekorowane były dzbany i talerze – odpowiednio 81% i 70%, przy jedynie 24% zdobionych garnków. Analiza frekwencji wyróżnionych typów ornamentu wskazuje, że najczęściej występują wątki wykonane techniką polerowania oraz ryte żłobki dookólne. Te ostatnie charakterystyczne są przede wszystkim dla garnków oraz mis (Ryc. 6: 1-8, 11; 7: 1-3, 6; 8: 1-3; 9: 1, 5-6; 10: 5, 6). Z kolei zdobienie polerowaniem wydaje się typowe przede wszystkim dla dzbanów – obok egzemplarzy o jednolicie wyświeconej powierzchni odnotowano nieskomplikowane motywy geometryczne (pionowe linie, kratki, zakreskowane trójkąty), niekiedy łączone z pasmami odcisków radełka lub żłobkami dookólnymi (Ryc. 7: 7-8; 9: 7; 10: 2, 4). Naczynia zdobione polerowaniem stosunkowo często spotykamy także w grupie garnków (Ryc. 7: 4, 5; 10: 7).

Ryc. 3. Ciechanów, gm. *loco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Budynek nr 1 w trakcie eksploracji, widok od północy

Fig. 3. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Building no. 1 under exploration, view from the north

Ryc. 4. Ciechanów, gm. Ioco, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Budynek nr 1 – plan relikwów (1) i rekonstrukcja przebiegu murów magistralnych (2). 1 – kamień, 2 – cegła, 3-4 – warstwy spalenizny związane z destrukcją pieców, 5 – brunatny humus wyznaczający zasięg podcienia, 6 – dół postłupowy

Fig. 4. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Building no. 1 – plan of the relics (1) and the reconstruction of the arrangement of the main walls (2). 1 – stone, 2 – brick, 3-4 – layers with the signs of burning related to the destruction of the ovens, 5 – brown humus delimiting the extent of the arcade, 6 – posthole

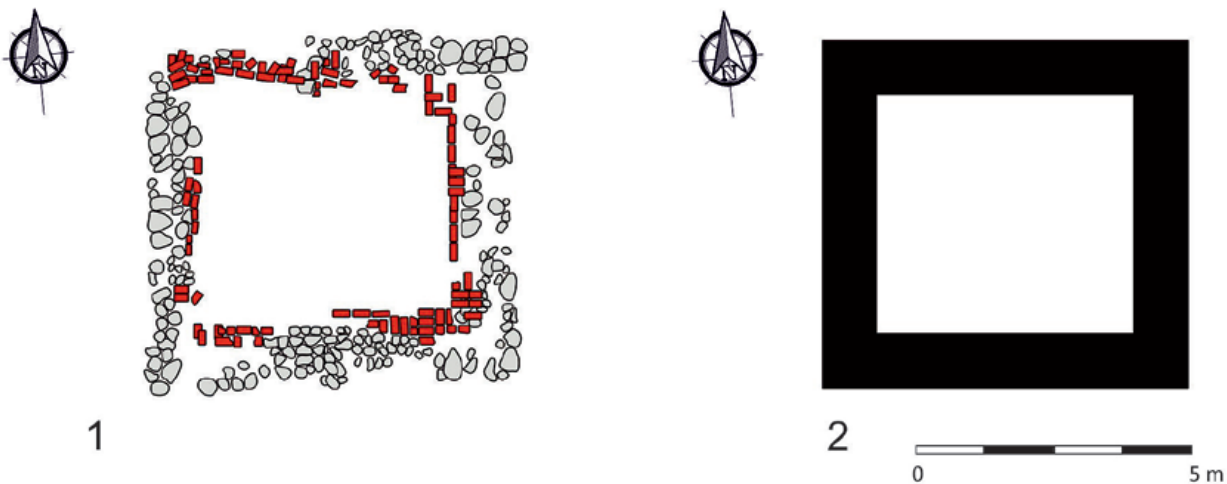
Naczynia półmajolikowe zdobione są prostymi motywami geometrycznymi (pasma, kółka, kreski) malowanymi na powleczonej pobiałą czerepie naczynia, który następnie pokrywano bezbarwnym, przezroczystym szkliwem (Ryc. 7: 9, 10).

Wyraźnie wyróżniającą się grupę w analizowanym zbiorze stanowią garnki brunatne (Ryc. 7: 6). Pod względem cech technologicznych, takich jak schudzenie masy ceramicznej domieszką tłucznia, formowanie naczyń przy zastosowaniu techniki ugniatania i wypał w atmosferze niekontrolowanej, odpowiadają one późnośredniowiecznym wyrobom tzw. tradycyjnym (por. Kruppé 1981, 51-68; Rzeźnik 1998, 124-128; Poliński 2007). W literaturze przedmiotu wskazuje się na możliwość długiego przeżywania się tradycyjnych technik wyrobu ceramiki. Z sytuacją taką mamy do czynienia zwłaszcza na Mazowszu, gdzie obecność naczyń wykonanych przy zastosowaniu technik, a niekiedy i form, charakterystycznych dla wczesnego średniowiecza, rejestrowano w kontekstach szesnasto-, a nawet siedemnastowiecznych (Musianowicz 1975, 350-355; Kajzer 1990, 215-221; Świątkiewicz 1992, 280-283; Marciniak-Kajzer 1994, 45-46).

Wyroby siwe stanowią bardzo wysoki odsetek zbiorów naczyń z lokowanej na początku XIV w. Warszawy

i dominują tam w ciągu całego następnego stulecia (Kruppé 1967, 77-83). Z analogiczną sytuacją spotykamy się w lokowanej na początku XIV w. Płocku (Trzeciecki 2009, 300-321). Wyrzywkowe dane dotyczące innych lokowanych w XIV-XV w. ośrodków miejskich Mazowsza wskazują na bardzo znaczny udział ceramiki siwej, brak jednak szczegółowych zestawień. O wiele bardziej stopniowy charakter miało upowszechnianie się tej grupy gatunkowej w środowisku wiejskim – nieliczne publikacje materiałów wskazują na pojawienie się wyrobów siwych na niektórych stanowiskach być może jeszcze w ciągu XIV w., znaczniejszy odsetek zbiorów stanowią jednak dopiero u schyłku XV w. (Kruppé 1961, 151-152; 1981, 114-115; Gołębniak 1978, 291-294; Marciniak-Kajzer 1994, 44-45; Perlikowska-Puszkarska 2004; Morysiński 2005, 390-391; tab. 12-14). Na terenie wschodniego Mazowsza i Podlasia proces ten był jeszcze bardziej rozciągnięty

Ryc. 5. Ciechanów, gm. loco, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Budynek nr 2 – plan reliktów (1) i rekonstrukcja przebiegu murów magistralnych (2)

Fig. 5. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Building no. 2 – the relics (1) and the reconstruction of the arrangement of the main walls (2).

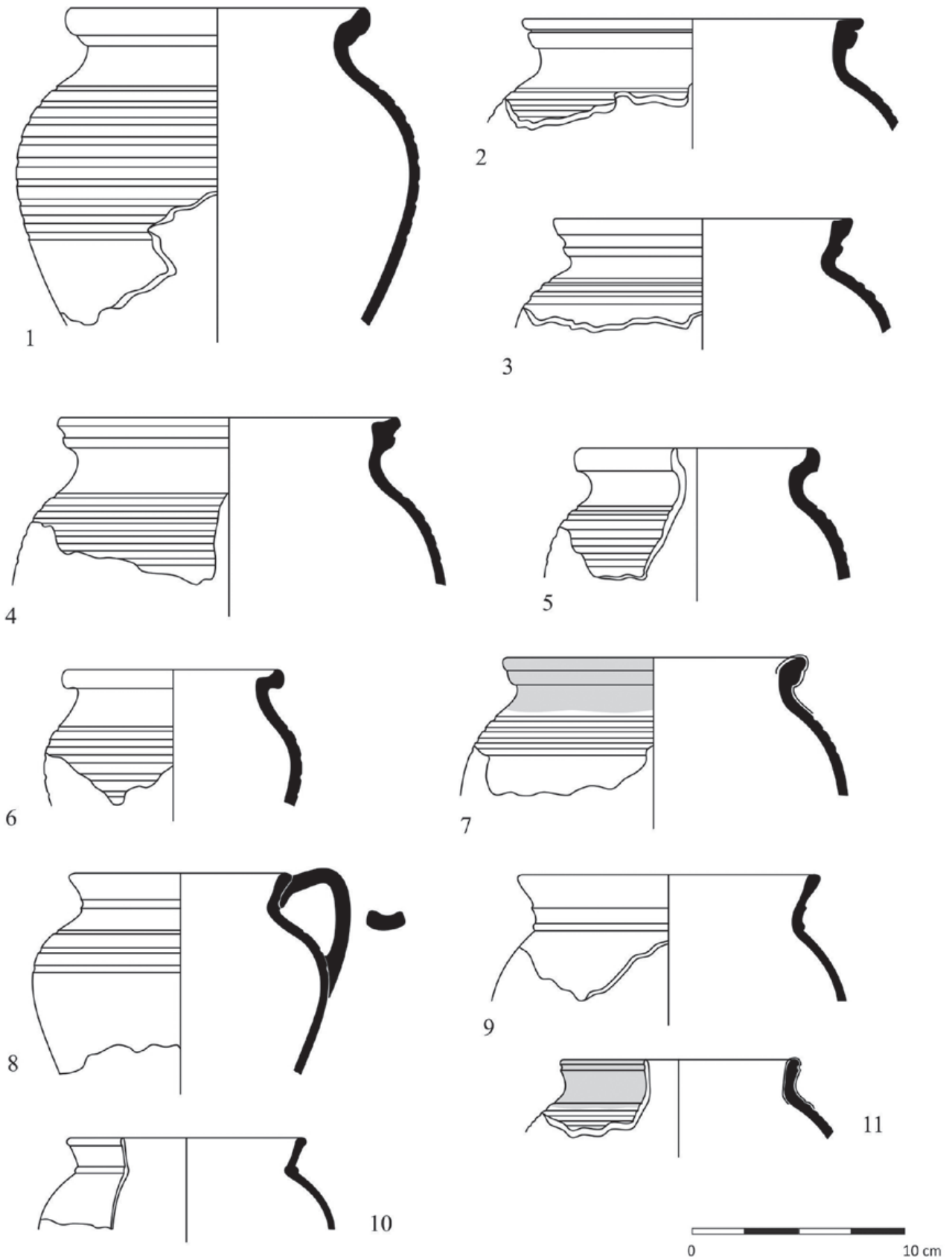
w czasie – jak wskazują dane archeologiczne i etnograficzne upowszechnienie wypalania siwaków dokonało się tam dopiero w okresie nowożytnym (Marciniak 1960, 125-129, tabl. V-VII; Musianowicz 1975, 350-360).

Niewiele wiemy o dynamice zaniku stosowania techniki wyrobu naczyń siwych. Dane dotyczące Warszawy wskazują na stosunkowo szybki spadek udziału siwaków już przed połową XVI w., jednak na terenie miasta nie zaprzestano ich produkcji co najmniej do początku XVIII stulecia (Kruppé 1961, 153; Sekuła 2004, 437-438, tab. 1; Starski 2013, 139-145). Zestawienia udziału poszczególnych grup gatunkowych ceramiki z osad wiejskich i zespołów dworskich Mazowsza wskazują na utrzymywanie się stałego odsetka wyrobów siwych w XVI-XVII w., a nawet wyraźny wzrost ich udziału po połowie XVII w. (Mikołajczyk 1975, 388-390; 1977, tabl. XXIX-XXX; Marciniak-Kajzer 1994, 45-48; Morysiński 2005, 390-391, tab. 12-14). Naczynia wypalone na kolor ceglastoczerwony pojawiają się, podobnie jak siwaki, w okresie między połową XIII a połową XV w. Upowszechnienie się tej grupy gatunkowej jest również wyznacznikiem zmian dokonujących się w technikach garncarskich u progu późnego średniowiecza, silnie skorelowanych z procesem lokacji miast i kolonizacji na prawie niemieckim. Na północy liczniej występują u schyłku średniowiecza. W zbiorach dominują dopiero w okresie nowożytnym, przede wszystkim w grupie naczyń kuchennych. W analizowanym zespole wyróżniono też niewielką serię naczyń białych. Z reguły znaleziska wyrobów z białej gliny na stanowiskach z okresu nowożytnego traktowane są jako materialne odzwierciedlenie wzmiankowanego w dokumentach eksportu

wyrobów ośrodka świętokrzyskiego. Ostatnio wskazuje się na możliwość lokalnej produkcji naczyń z glin wypalających się na kolor biały także w Polsce środkowej i północnej (Świątkiewicz 1992, 281-282; Świątkiewicz 1994, 119; Trzeciecki 2005, 79-80).

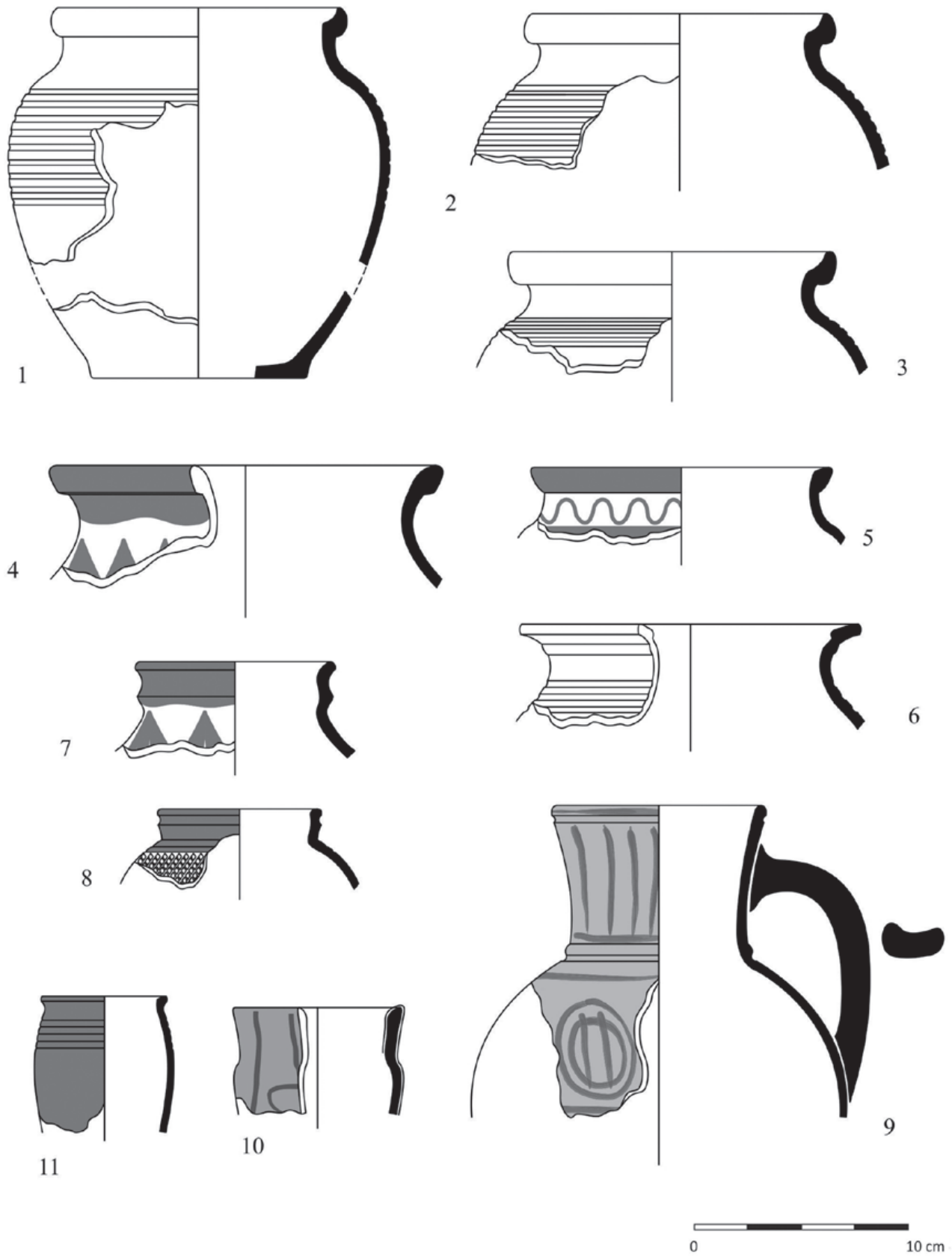
Charakterystyczną grupą dla zbiorów naczyń z okresu nowożytnego są wyroby zdobione podszkliwnie, które określane są z reguły jako „pseudo-„ czy „półmajolika”. Na ziemiach polskich pojawiają się one w ciągu XVI w., początkowo jako importy z Czech czy południowych Niemiec. W następnym stuleciu powstały lokalne ośrodki produkcji tak zdobionych naczyń, z których najlepiej rozpoznany jest małopolski Miechocin. Do końca XVIII w. stołowe naczynia zdobione podszkliwnie występowały w różnym natężeniu przede wszystkim na terenie miast i w zespołach rezydencjonalnych. Wraz z upowszechnieniem się masowo produkowanego fajansu wyroby półmajolikowe stały się domeną garncarstwa wiejskiego (Meyza 1991; 1996; 1997). Cechy technologiczne jedyne w analizowanym zbiorze fragmentu dzbana kamionkowego pozwalają uznać naczynie za wyrób pracowni nadreńskiego Siegburga (Kilarska 1991, 10-15; Rębkowski 1995, 40-44). Na Mazowszu, jak dotąd, fragmenty dzbanów siegburskich zidentyfikowano jedynie w Płocku i Warszawie (Kruppé 1967, 213-214, ryc. 109; Trzeciecki 2000, 124).

Stosunkowo liczne w analizowanym zbiorze esowate garnki nie należą do form powszechnie spotykanych w średniowiecznej ceramice siwej. Ich niewielki odsetek znaleziono w Warszawie. Warto jednak podkreślić, że stanowią one stały komponent zespołów naczyń siwych między XIV a połową XVI w. (Bednarczyk 1979, tabl. II: 1, 5, III: 5, V: 3, VI: 14, VII: 2, XII: 1, XV: 7; Kruppé 1967, ryc. 40-43, 46; 1981, tabl. 2, 3, 5, 7, 10, 15, 25; Kajzer 1990, Il. 80; Dziubek 1998, ryc. 22, 25, 26; Trzeciecka, Trzeciecki 2002, 140, tab. 8, 37, ryc. 2; Marcinkowski 2003, tabl. 2: 1, 6: 8; Starski 2009, ryc. 21: 4-6, 22: 3, 5, 23: 1, 26: 8). Z kolei garnki baniaste często występują

Ryc. 6. Ciechanów, gm. *loco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Wybór ceramiki z budynku nr 1. (1-6, 8-10) naczynia siwe; (7, 11) naczynia ceglaste

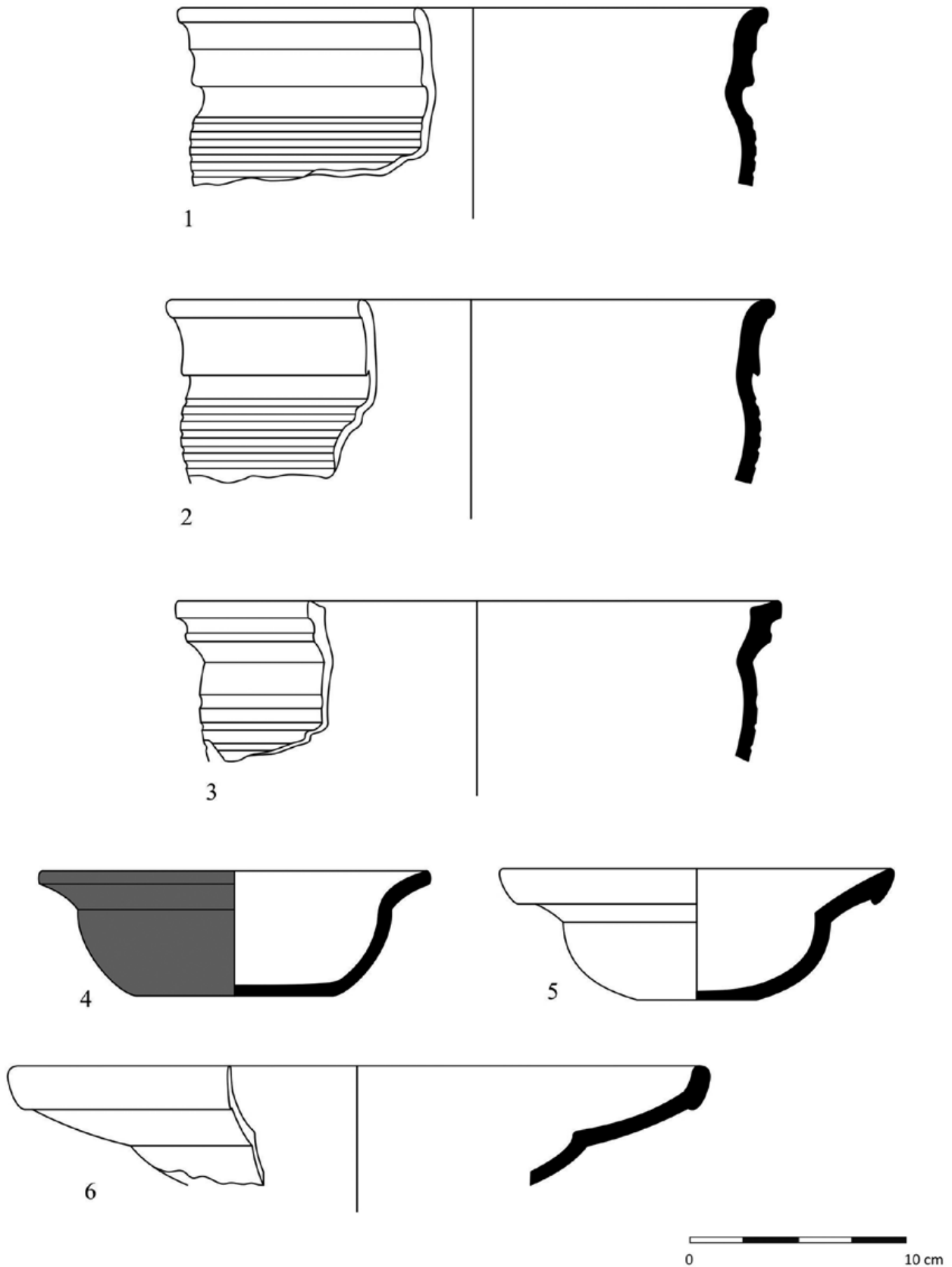
Fig. 6. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Selection of ceramic vessels from the building no. 1. (1-6, 8-10) grey vessels; (7, 11) brick-red vessels

Ryc. 7. Ciechanów, gm. *loco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Wybór ceramiki z budynku nr 1. (1-5, 7-8, 11) naczynia siwe; (6) naczynie brunatne; (9-10) półmajolika

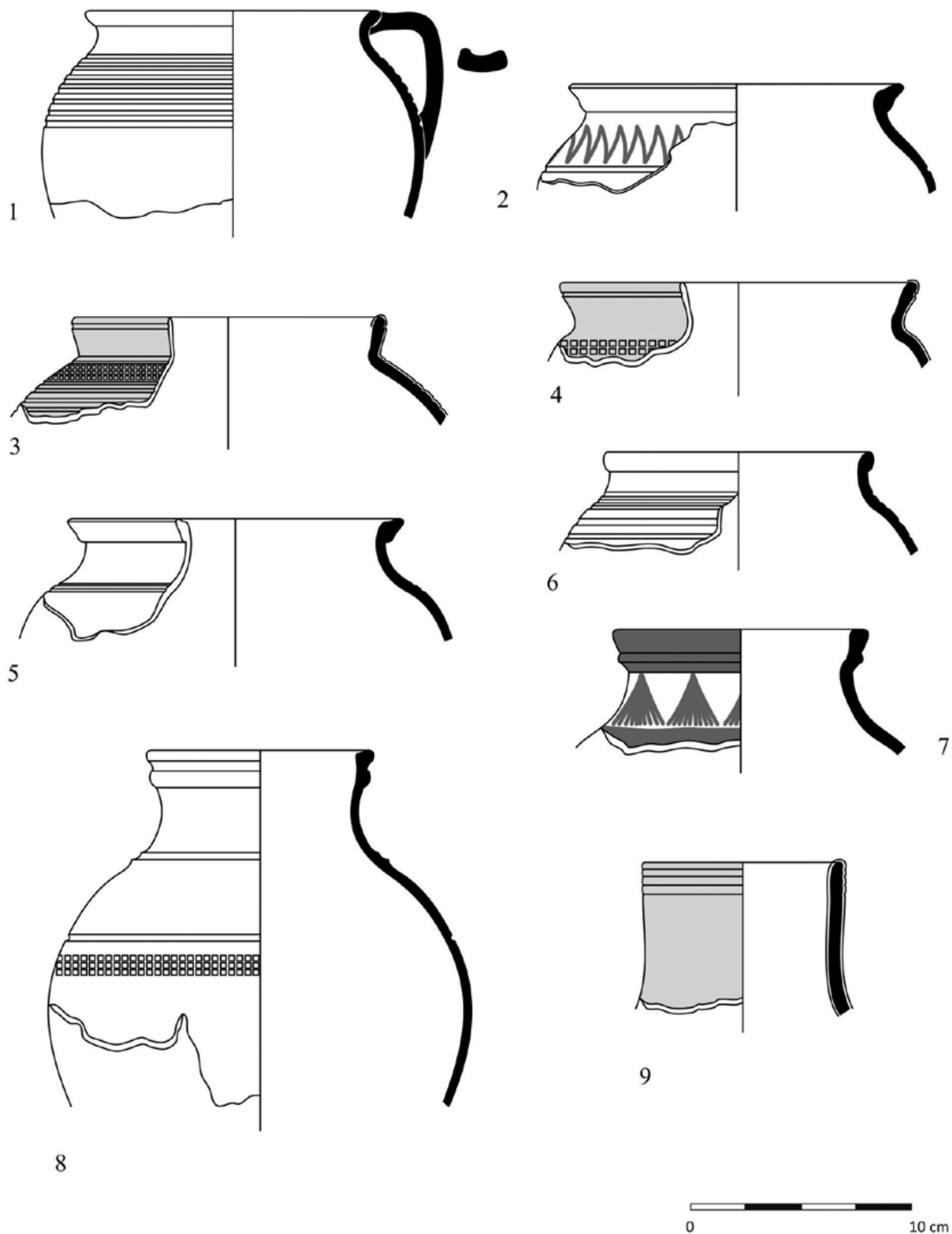
Fig. 7. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Selection of ceramic vessels from the building no. 1. (1-5, 7-8, 11) grey vessels; (6) brown vessels; (9-10) semi-majolica.

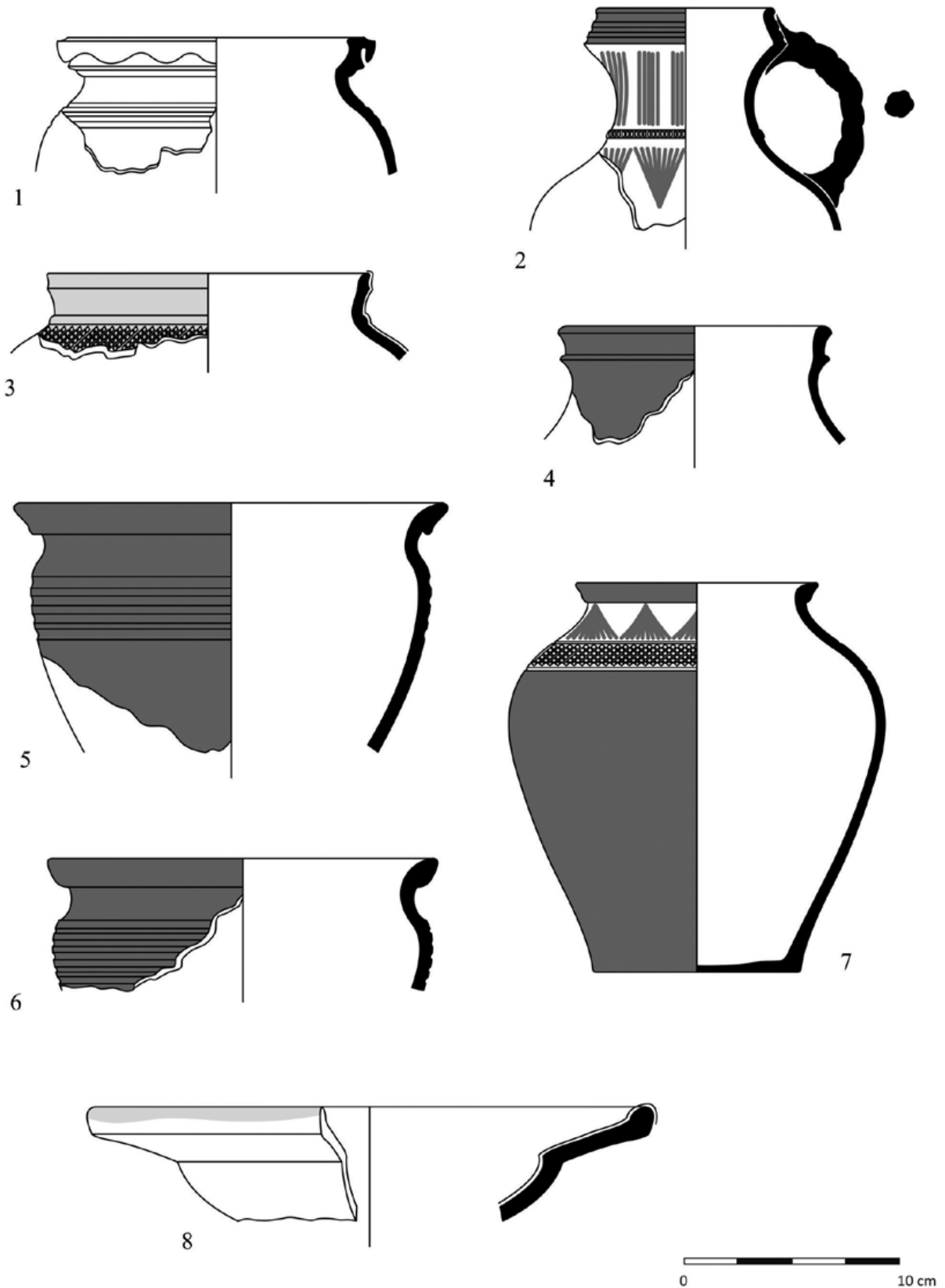
Ryc. 8. Ciechanów, gm. *Ioco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Wybór ceramiki z budynku nr 1. (1-5) naczynia siwe; (6) naczynie ceglaste

Fig. 8. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Selection of ceramic vessels from the building no. 1. (1-5) grey vessels; (6) brick-red vessel

Ryc. 9. Ciechanów, gm. *loco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Wybór ceramiki z budynku nr 2. (1-6, 9) naczynia ceglaste; (7-8) naczynia siwe

Fig. 9. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Selection of ceramic vessels from the building no. 2. (1-6, 9) brick-red vessels; (6) grey vessels

Ryc. 10. Ciechanów, gm. *loco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Wybór ceramiki z obiektów nr: 40 (1-2); 52 (3-6); 56 (7); 65 (8); (1-2, 4-7) naczynia siwe; (3, 8) naczynia ceglaste

Fig. 10. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. Selection of ceramic vessels from features no.: 40 (1-2); 52 (3-6); 56 (7); 65 (8); (1-2, 4-7) grey vessels; (3, 8) brick-red vessels.

w miastach państwa zakonu krzyżackiego w Prusach (?) oraz Mazowsza, Kujaw i Wielkopolski. Są też charakterystyczne dla XIV- i XV-wiecznej ceramiki warszawskiej. Odsetek naczyń tej grupy zmniejsza się stopniowo w ciągu XVI i I. połowy XVII w. (Kruppé 1967, ryc. 42, 44, 47-49; 1981, tabl. 3-10, 12, 20, 35; Bednarczyk 1979, tabl. II: 2-4, 6-8, III: 2, 6, 7, IV: 1, 4-6; Kajzer 1990, Il. 80; Dobkowski 1991, ryc. 1: 1; Dziubek 1998, ryc. 23-24; Starski 2009, Fig. 22: 1, 27: 1, 2). Dla XVII i XVIII w. typowe są z kolei garnki baniaste o wysoko położonej największej wydętości brzuśca (Świechowska 1955, ryc. 10; Janiszowski 1966, tabl. LVII: 1, 4, 8, LIX: 4; Oniszczuk-Rakowska 2002, pl. VII: 4-6, 10, XVIII: 8, XIX: 5, 6, 10, 15, XXI: 8; Marcinkowski 2009, ryc. 19: 1-2, 4, 6, 8; Starski 2013, tabl. II: 12-18; III; VI: 11-16; XII).

Baniaste dzbany pozbawione wyodrębnionej szyjki spotykamy stosunkowo rzadko. Najliczniej występują one na Mazowszu i Kujawach, z reguły w kontekstach szesnastowiecznych. Szczególnie często analogiczne pod względem formy i zdobienia dzbany rejestrowane są w XVI-wiecznych poziomach użytkowych w lokalnym Płocku (Kruppé 1967, ryc. 66; Mikołajczyk 1977, tabl. XVII: 2; Bednarczyk 1979, tabl. XV: 11; Kajzer 1986, tabl. IV: 4; 1990, Il. 84; Dziubek 1998, ryc. 27; Cędrowski 2001, ryc. 27; Trzeciecki 2000, 112-114; Perlikowska-Puszkarska 2001, ryc. 7: 10, 12; Meyza 2003, ryc. 11: 4). W zbiorach naczyń ceglanych i półmajolikowych z okresu nowożytnego nierzadko znajdujemy natomiast dzbany o smukłych, silnie wyciągniętych szyjkach (Kajzer 1986, tabl. X: 2, XII: 1; Ryszewska 2001, tabl. XL: 3; Oniszczuk-Rakowska 2002, pl. XVIII: 4; Marcinkowski 2009, Ryc.12: 2; Starski 2013, tabl. VII: 3; XI: 7, 9).

Na przywoływanych wyżej stanowiskach znajdują analogie podstawowe dla grupy wyrobów siwych i ceglanych wątki zdobnicze (Kruppé 1967, 189-194; 1981, tabl. 2-32; Bednarczyk 1979, 94-103; Malinowski, Kałagate 1999, 54-59; Trzeciecka, Trzeciecki 2002, 139, tab. 4; Starski 2009, 212-213; 2013: 146-150). Typowe dla okresu nowożytnego są naczynia zdobione polerowanymi motywami kratki lub grupami pionowych kresiek. Upowszechniają się one w XVI i XVII w., przede wszystkim na terenach z silną tradycją wyrobu siwaków. Dla tego okresu najbardziej charakterystyczne są kratki i linie zygzakowate. W tym czasie widoczna jest także tendencja do strefowego uporządkowania kompozycji. W 2. połowie XVII w. obserwujemy swoiste „zbarbaryzowanie” motywów przybierających postać chaotycznie ułożonych, przecinających się linii pionowych, poziomych i ukośnych (Kruppé 1967, 177-187; 1981, tabl. 74; Musianowicz 1975, tabl. II; Mikołajczyk 1977, tabl. XVII:

2, XXI: 3, XXIX: 4; Bednarczyk 1979, 92; Kajzer 1986, 199; 1990, 240-241; Rębkowski 1995, 37-38; Dziubek 1998, 124-125, ryc. 26-27; Malinowski, Kałagate 1999, 57-58; Ryszewska 2001, 98-100; Morysiński 2005, 401).

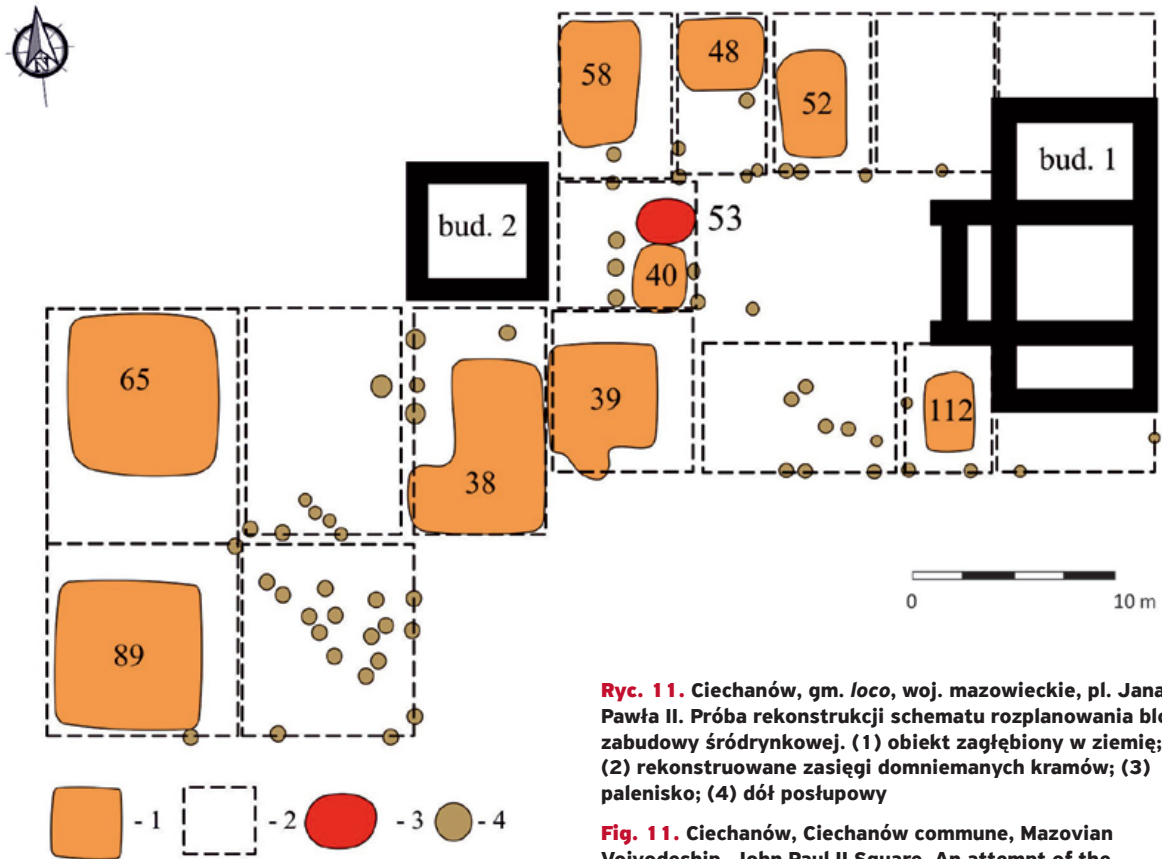
W świetle przytoczonych analogii, analizowany zbiór można datować na okres między XVI a połową XVIII w., przy czym większość wyróżnionych form naczyń ma cechy typowe raczej dla ceramiki z XVI i XVII wieku. Różnice w strukturze zbiorów z poszczególnych obiektów wskazują na możliwość istnienia różnic chronologicznych pomiędzy nimi. Na 2. połowę XVI wieku i początek XVII można datować zespoły naczyń z budynków nr 1 i 2 oraz z większości pozostałych obiektów. Cechy młodsze, osiemnastowieczne, widoczne są przede wszystkim w materiałach z górnej partii zasypiska studni oznaczonej jako obiekt 89. Niewielkie liczebnie serie materiałów pochodzących z większości omawianych obiektów utrudniają precyzyjne datowanie. Można jedynie stwierdzić, że wypełniska budynków nr 1 i 2 ukształtowały się najpóźniej około połowy XVII w., a wspomniana studnia zasypiana została ostatecznie do połowy XVIII wieku. W przypadku pozostałych obiektów można przyjąć, że większość z nich przestała funkcjonować około połowy XVII w.

Zestaw znalezisk innych niż ceramika naczyniowa jest stosunkowo niewielki. Reprezentuje je zbiór kaffi piecowych oraz pojedyncze znaleziska przedmiotów szklanych i metalowych. Zdecydowana większość znalezisk elementów pieców pochodzi z wypełniska budynku nr 1. W zbiorze odnotowano przewagę kaffi naczyniowych (garnkowych i miskowych) – 44 egzemplarze, przy jedynie siedmiu kablach płytowych. Zachowane płyty czołowe czterech z nich zdobione były ornamentem roślinnym wykonanym w reliefie wypukłym i pokryte zielonkawym szkliwem.

Z wypełniska budynku nr 1 pochodzą także fragmenty przydennych części dwóch naczyń szklanych. Sposób ukształtowania dna, zwłaszcza wysoka, silnie wysklepiena stopka, pozwalają uznać je za fragmenty tzw. szklanic fletowych, charakterystycznych dla większości stanowisk z wczesnego okresu nowożytnego. Z tego samego kontekstu pochodzi niewielka seria zabytków metalowych. Zaliczono do niej rękojeść żelaznego noża z zachowaną drewnianą okładziną oraz fragmenty dwóch kulistych dzwonek wykonanych z brązu. Omawiane zabytki nie mają walorów datujących.

■ PODSUMOWANIE

Przedstawione wyżej wyniki analizy wskazują, że w trakcie nadzoru prowadzonego na placu Jana Pawła II odsłonięto grupę obiektów powiązanych ze sobą

Ryc. 11. Ciechanów, gm. *loco*, woj. mazowieckie, pl. Jana Pawła II. Próba rekonstrukcji schematu rozplanowania bloku zabudowy śródrzynekowej. (1) obiekt zagłębiony w ziemię; (2) rekonstruowane zasięgi domniemanych kramów; (3) palenisko; (4) dół postłupowy

Fig. 11. Ciechanów, Ciechanów commune, Mazovian Voivodeship, John Paul II Square. An attempt of the reconstruction of the spatial layout of the mid-market-square block. (1) sunken feature; (2) reconstructed spatial extent of the alleged stalls (3) hearth; (4) posthole

chronologicznie, a w dużej mierze także funkcjonalnie. W jej skład wchodziły dwa budynki murowane lub szachulcowe o murowanych podwalinach oraz kilkanaście drewnianych. Cechą charakterystyczną omawianych konstrukcji jest ścisłe przestrzeganie orientacji wedle przebiegu linii pierzei zabudowy przyrynekowej. Zarówno ich lokalizacja, jak i datowanie znalezisk pozwalają uznać omawiany zespół za pozostałości bloku zabudowy śródrzynekowej, funkcjonującej w okresie między początkiem XVI a co najmniej połową XVII w. (Ryc. 11, zob. też Ryc. 2).

Najbardziej interesującym obiektem jest budynek nr 1. Jego rozmiary, zachowane podziały wnętrza, jak i budulec wskazują, że są to pozostałości ratusza. Był to budynek stosunkowo niewielki, o wymiarach około 15 x 9 m, zajmujący wschodnią część bloku zabudowy śródrzynekowej. Brak jest danych pozwalających na pełną rekonstrukcję formy budynku. Wiemy jedynie, że ciechanowski ratusz był budowlą podpiwniczoną (przynajmniej w części północnej). Na poziomie przyziemia podzielony był na trzy pomieszczenia. Wejście znajdowało się zapewne na osi ściany zachodniej, w dostawionej do niej przybudówce i prowadziło do najbardziej obszernego pomieszczenia centralnego. W nim oraz w pomieszczeniu południowym znajdowały się piece grzewcze. Ściany nadziemne mogły być wykonane z cegły, choć równie dobrze można rekonstruować tu ściany

szkieletowe z wypełnieniem deskami lub ceglami. Nie można też wykluczyć, że część nadziemna liczyła dwie kondygnacje – wskazuje na to stosunkowo solidna kamienna ława fundamentowa. Brak jest danych wskazujących na istnienie wieży.

Trudno jest wskazać bezpośrednie analogie do ciechanowskiego ratusza. Wynika to w znacznym stopniu ze stanu badań większości lokacyjnych miast Mazowsza (zob. Peła 2001). Bardzo bliską analogię do omawianego budynku stanowi XVI-wieczny ratusz Płocka. Była to budowla bardziej okazała (około 23 x 9 m), murowana, podpiwniczona i zaopatrzona w wieżę, natomiast cechą łączącą oba budynki były proporcje i zachowany trzytraktowy podział wnętrza (Polak 2011, 327-328; Trzeciecki 2011, 66-67). Zbliżoną formę miał także szesnastowieczny murowany ratusz w biskupim Pułtusk (Peła 1992, 350-352). Warto także zwrócić uwagę na odkryte ostatnio relikty ratusza w Radomiu. Był to budynek murowany z cegły, na kamiennym fundamencie. Miał plan prostokąta o wymiarach około 21 x 10 m. Od zachodu, przy ścianie szczytowej, znajdowały się drewniane podcienia (informacja mgr. Grzegorza Barczyka prowadzącego badania na rynku w Radomiu). Bliską analogię stanowi też niedawno badany ratusz pomorskiego

Pucka, przez odkrywców rekonstruowany jako budynek parterowy o trójdzielnym wnętrzu na poziomie przyziemia i o szkieletowej konstrukcji ścian (Starski 2010, 152-154). Zbliżone do ciechanowskiego rozplanowanie miał najprawdopodobniej drewniany, szesnastowieczny ratusz Sieradza, którego wygląd można rekonstruować na podstawie licznych źródeł pisanych (Sowina 1991, 24-28; 1992, 317-328). Podsumowując, można stwierdzić, że sama forma budowli – wydłużony prostokąt o trzytraktowym układzie wnętrza – znajduje analogie w nadal istniejących lub znanych ze źródeł archiwalnych ratuszach małych miast Śląska, a przede wszystkim Małopolski, niejednokrotnie drewnianych. Z najbardziej okazałych obiektów tej grupy można wymienić zachowane do dziś ratusze w Sandomierzu i Tarnowie (Czerner 2002; Komorowski 2002; Krasnowolski 2004; 2014. W cytowanych pracach dalsza literatura).

O wiele bardziej dyskusyjna jest funkcja budynku nr 2. Miał on o wiele mniejsze rozmiary, usytuowany był na wschodniej granicy bloku śródrynkowego. Technika budowy fundamentów i zapewne także ścian nadziemnych, była analogiczna jak w przypadku budynku ratusza. Wymienione cechy, jak i lokalizacja, pozwalają przypuszczać, że pełnił on funkcje szczególne związane z gospodarką miasta. Najbardziej prawdopodobne jest uznanie go za pozostałości budynku wagi miejskiej, bądź postrzygalni (Czerner 2002, 38-43, tam dalsza literatura).

Przestrzeń między obydwojma opisanymi wyżej budynkami zajmowały pozostałości trudnej do interpretacji zabudowy drewnianej. Składały się na nią czworoboczne w zarysie dużych rozmiarów jamy, uznane za pozostałości zagłębionych w ziemię części budynków, być może pełniące funkcje piwniczek. Towarzyszyły im liczne doły postłupowe, z reguły w regularnych układach. Najbardziej prawdopodobne wydaje się uznanie ich za pozostałości urządzeń handlowych – jatek lub kramów, będących własnością kupców lub należących do poszczególnych cechów (Por. Buśko 2000, 89-91; Starski 2010, 155-156; Polak 2011, 326-330; Trzeciński 2011, 66-67). Budynki mieszczące kramy ustawione były w dwóch równoległych rzędach między ratuszem a budynkiem nr 2, z pustą przestrzenią pomiędzy nimi, tworzącą wewnętrzny dziedziniec bloku. Pierzeję południową bloku tworzyłyby kramy, których pozostałościami są obiekty: 39, 38 i 112, z kolei pierzeję północną – obiekty: 58, 48 i 52. Niejasna pozostaje funkcja obiektu 40, znajdującego się wewnątrz bloku zabudowy. Najprawdopodobniej mieścił on także bliżej nieokreślone urządzenia handlowe, choć obecność w jego wnętrzu paleniska wskazywać może także na bliżej nieokreślone funkcje produkcyjne.

Rekonstruowany układ przestrzenny i funkcjonalny zabudowy bloku nawiązuje, choć oczywiście w znacznie zredukowanej skali do bloków śródrynkowych miast śląskich i małopolskich (Czerner 2002; Krasnowolski 2004; tam dalsza literatura).

Stałym elementem publicznej przestrzeni placu rynkowego był zbiornik na wodę (Sowina 1992, 320). Taką funkcję na rynku ciechanowskim pełniła studnia, oznaczona jako obiekt 89, znajdująca się na zewnątrz bloku śródrynkowego, w pobliżu jego południowo-zachodniego narożnika. Niejasna pozostaje natomiast funkcja zlokalizowanego w jej pobliżu dużego, czworobocznego w planie obiektu 65, niepowiązanego przestrzennie z omówionym wyżej kompleksem zabudowy. Nie można wykluczyć, że jest to pozostałość kolejnego kramu wzniesionego w trakcie rozbudowy bloku śródrynkowego.

Na podstawie analizy materiału zabytkowego funkcjonowanie zabudowy ciechanowskiego rynku można datować na XVI-XVII wiek. Brak jest bezpośrednich danych pozwalających określić moment budowy ratusza i towarzyszących mu urządzeń handlowych. Zespoły ceramiki pochodzące z wypełniak budynków nr 1 i 2 oraz ze stropowych partii zagłębionych w ziemię obiektów umożliwiają określenie czasu ich opuszczenia czy likwidacji na okres nie wcześniejszy niż połowa XVII w. Zapewne nieco dłużej funkcjonowała studnia. W stropowych partiach jej zasypiska wystąpiły materiały, które można odnosić już do wieku XVIII.

Dane dotyczące chronologii i funkcji odkrytych w trakcie badań elementów zabudowy rynku tylko w nieznacznym stopniu uzupełniają źródła pisane. Plac rynkowy miasta rozmierzony został w momencie lokacji Ciechanowa około 1400 r. W przywileju lokacyjnym brak wzmianek dotyczących struktury władz samorządowych miasta czy organizacji działalności handlowej (Kodeks dyplomatyczny 1863, 343). Jednak organa samorządu zaczęły działać stosunkowo szybko, co poświadcza dokument książęcy z 1420 r., wzmiankujący burmistrza, rajców i ławników miasta Ciechanowa (Kodeks dyplomatyczny 1863, 344). Najprawdopodobniej jeszcze w XV w. pojawiła się także potrzeba nadania ram organizacyjnych działalności handlowej w rynku, brak jednak danych o jakichkolwiek budowlach funkcjonujących w jego obrębie przed XVI w. Budowa murowanego (przynajmniej w części przyziemia) ratusza i towarzyszących mu urządzeń handlowych związana była z szybkim rozwojem miasta w XVI w., wynikającym z pomyślnej koniunktury gospodarczej (Kazimierski, Warecka-Kosacka 1957, 14-15; Pazyra 1976, 89-91). Obecność murowanych budynków użyteczności publicznej oraz znajdujących

się w rynku kramów poświadczają zapisy w kolejnych lustracjach dóbr królewskich oraz lakoniczna wzmianka w *Topografii Świąteczkiego* (Lustracja 1, 46-47; Lustracja 2, 1-2; Opis..., 48). Kres funkcjonowania bloku śródrynkowego przyniosła zapewne wojna ze Szwecją w latach 1655-1660, związany z nią kryzys gospodarczy i demograficzny (Pazyra 1976, 112-114). Najstarsze zachowane plany miasta dokumentują rynek jako pusty,

pozbawiony zabudowy plac. Taki też pozostał po dziewnastowiecznej regulacji, w efekcie której teren placu został bardzo silnie zniwelowany (Pazyra 1976, 124-125; Bartoszewicz 2003). Efektem tych prac jest stan zachowania obiektów zarejestrowanych w 2010-2011 r., z których ocalały jedynie spągowe partie fundamentów kamiennych, pozostałości zagłębionych w calec piwniczek kramów i doły postłupowe.

Bibliografia

- Bartoszewicz H. 2003. Źródła kartograficzne do historii miast Mazowsza Północnego w drugiej połowie XVIII i pierwszej połowie XIX wieku. *Rocznik Mazowiecki* 15, 169-179.
- Bednarczyk J. 1979. Ceramika naczyniowa. W: A. Cofta-Broniewska (red.), *Zaplecze gospodarcze konwentu franciszkanów w Inowrocławiu od połowy XIII do połowy XV wieku*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 56-117.
- Buśko C. 2000. Drewniane kramy i urzędnicy użyteczności publicznej na wrocławskim rynku. W: L. Kajzer (red.), *Archaeologia et Historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieniec*. Łódź: Uniwersytet Łódzki, 87-103.
- Cędrowski R. 2001. Miasta Południowego Mazowsza. Czersk – Góra Kalwaria – Mińsk Mazowiecki w świetle badań archeologicznych. *Rocznik Mazowiecki* 13, 121-136.
- Czerner R. 2002. *Zabudowy rynków: średniowieczne bloki śródrynkowe wybranych dużych miast Śląska*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Dobkowski M. 1991. Ceramika z fosy grodowej na Dziedzińcu Wielkim Zamku Królewskiego. *Kronika Zamkowa* 23, 95-117.
- Dziubek E. 1998. Ceramika naczyniowa z zamku rycerskiego w Sadłowie, gm. Rypin, woj. wrocławskie: informacje wstępne. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Archaeologica* 22, 121-146.
- Golembnik A. 1978. Z problematyki badań rezydencji książęcej w Jazdowie. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 26 (3), 281-299.
- Janiszowski K. 1966. Ceramika XVI wieku. *Warszawskie Materiały Archeologiczne* 1, 50-111.
- Kajzer L. 1986. Opracowanie zbioru ceramiki naczyniowej z wieży Karnkowskiego z zamku w Raciążku. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 34 (2), 199-222.
- Kajzer L. 1990. W sprawie waloryzacji masowych zbiorów ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 39 (3-4), 467-484.
- Kazimierski J., Warecka-Kosacka D. 1957. Studium historyczne miasta Ciechanowa. *Notatki Płockie* 5, 5-25.
- Kilarska E. 1991. *Kamionka. Katalog zbioru Muzeum Narodowego w Gdańsku*. Gdańsk.
- Kodeks dyplomatyczny 1863. *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego, obejmujący bulle papieżów, przywileje królów polskich i ksiąg mazowieckich, tudzież nadania tak korporacyj jako i osób prywatnych*, wyd. T. Lubomirski. Warszawa: Gazeta Polska.
- Komorowski W. 2002. Średniowieczne ratusze w Małopolsce i na ziemiach ruskich Korony. W: C. Buśko (red.), *Civitas & Villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej*. Wrocław: Werk, 241-248.
- Krasnowolski B. 2004. *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku. Część I: Miasta Ziemi Krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Krasnowolski B. 2014. Budowa i przebudowa ratusza w miastach Królestwa Polskiego do końca XVIII wieku. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych* 74, 77-108.
- Kruppé J. 1961. *Studia nad ceramiką XIV wieku ze Starego Miasta w Warszawie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Kruppé J. 1967. *Garncarstwo warszawskie w wiekach XIV i XV*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Kruppé J. 1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lustracja 1. 1968. *Lustracja województwa mazowieckiego 1565*, wyd. I. Gieysztorowa i A. Żaboklicka. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lustracja 2. 1968. *Lustracje województwa mazowieckiego XVII wieku. Cz. 1, 1617-1620*, wyd. A. Wawrzyńczyk. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Malinowski T., Kałagate S. 1999. Materiały archeologiczne. W: T. Malinowski (red.), *Komorowo, stanowisko 12: osadnictwo nowożytne (XVII – XVIII w.). Ślady domniemanej karczmy*. Zielona Góra: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, 9-83.

- Marciniak J. 1960. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy z miejscowości Bazar Nowy, pow. Maków Mazowiecki. *Materiały Wczesnośredniowieczne* 5, 99-140.
- Marciniak-Kajzer A. 1994. Dwór obronny w Proboszczewicach koło Płocka. *Acta Universitatis Lodzianis Folia Archaeologica* 18, 25-58.
- Marcinkowski M. 2003. Średniowieczny warsztat garncarski ze Starego Miasta w Elblągu. *Pomorania Antiqua* 19, 193-250.
- Marcinkowski M. 2009. Wytwórczość garncarska w Elblągu (na podstawie wybranego zbioru). Część 2 – okres nowożytny (XVI-XIX wiek). *Pomorania Antiqua* 22, 147-214.
- Meyza K. 1991. Pseudomajolika znaleziona na terenie Starego Miasta i Zamku Królewskiego. *Kronika Zamkowa* 23, 118-122.
- Meyza K. 1996. *Ceramika zdobiona XVI-XVIII w.: materiały do wystawy „Rzeczy codzienne z wykopalisk zamkowych i staromiejskich”* (= *Źródła Archeologiczne do Dziejów Zamku Królewskiego oraz Starej i Nowej Warszawy* 2). Warszawa: Muzeum Historyczne m. st. Warszawy.
- Meyza K. 1997. 17th century marbled pottery from Warsaw and its origin. W: A. Buko, W. Pela (red.), *Imported and Locally Produced Pottery: Methods of Identification and Analysis*. Warszawa: Scientific Society of Polish Archaeologists. Department of Warsaw, 125-138.
- Meyza K. 2003. Badania archeologiczne na placu Zamkowym w latach 1977-1983. *Almanach Muzealny* 4, 5-116.
- Mikołajczyk A. 1975. Ceramika ze skarbów jako źródło dla badań nad garncarstwem mazowieckim i podlaskim w XIV-XVIII w. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 23(3), 385-404.
- Mikołajczyk A. 1977. *Naczynia datowane skarbami monet XIV-XVIII w. na ziemiach polskich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Morysiński T. 2005. Nowożytny naczynia gliniane z Komorowa, Ruśca i Strzeniówki. *Monument. Studia i Materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków* 2, 375-414.
- Musianowicz K. 1975. Osady z wczesnego średniowiecza i średniowiecza w Brulinie-Koskach, pow. Ostrów Mazowiecka. *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 3, 341-386.
- Oniszczyk-Rakowska A. 2002. Ceramika nowożytna z latryn przy ulicy Szklary 2-5 w Gdańsku. W: A. Golembnik (red.), *Dominikańskie Centrum św. Jacka w Gdańsku. Badania Archeologiczne 2.* (= *Światowit: Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages* 9). Warszawa, 207-272.
- Najstarszy opis 1974. *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Święcickiego*, wyd. S. Pazyra. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Pazyra S. 1976. *Dzieje Ciechanowa i Ziemi Ciechanowskiej.* (= *Studia i Materiały Stacji Naukowej MOBN w Ciechanowie* 9). Ciechanów: Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych. Stacja Naukowa.
- Pela W. 1992. Rynek w Pułtusku w świetle źródeł archeologicznych. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 40(3), 347-358.
- Pela W. 2001. Badania archeologiczne na Rynku Starego Miasta w Warszawie w latach 1952-1999. *Almanach Muzealny* 3, 27-44.
- Perlikowska-Puszkarska U. 2004. Osada z przełomu XIII i XIV w. z Otwocka Małego w woj. mazowieckim. W: Z. Kobyliński (red.), *Hereditatem cognoscere. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Miśkiewicz*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 259-272.
- Polak Z. 2011. Płock średniowieczny – kontynuacja czy nowa jakość? W: A. Golembnik (red.), *Płock Wczesnośredniowieczny* (= *Origines Polonorum* 4). Warszawa: Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, 311-378.
- Poliński D. 2007. Późnośredniowieczna ceramika tradycyjna. Problematyka identyfikacji i datowania. *Archaeologia Historica Polona* 16, 77-90.
- Rębkowski M. 1995. *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*. Kołobrzeg: Feniks.
- Ryszewska K. 2001. *Późnośredniowieczna ceramika naczyniowa z opactwa benedyktynów w Mogilnie.* (= *Prace Instytutu Historii Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach* 25). Kielce: Akademia Świętokrzyska.
- Rzeźnik P. 1998. Przemiany wytwórczości garncarskiej średniowiecznego Wrocławia w czasie wielkiej reformy miejskiej. W: K. Wachowski (red.), *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Rewolucja” XIII wieku*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, Muzeum Archeologiczne we Wrocławiu, 121-153.
- Sekula M. 2004. Naczynia gliniane z początku XIX wieku z wykopalisk w piwnicy Pałacu pod Blachą w Warszawie. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 52(4), 435-451.
- Sowina U. 1991. *Sieradz. Układ przestrzenny i społeczeństwo miasta*. Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytut Historii Kultury Materialnej.
- Sowina U. 1992. Przestrzeń miejska w późnym średniowieczu – rynek w Sieradzu. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 40(3), 317-324.
- Starski M. 2009. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne* 15, 195-284.
- Starski M. 2010. Dzieje rynku w Pucku. *Światowit* 49 (Fasc. B), 149-162.
- Starski M. 2013. Nowożytny naczynia ceramiczne z badań północnej pierzei placu Teatralnego w Warszawie. W: W. Pela (red.), *Badania archeologiczno-architektoniczne północnej pierzei placu Teatralnego w Warszawie w latach 1995-1997*

- (= *Archeologia Dawnej Warszawy* 3). Warszawa: Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, 134-185.
- Świątkiewicz-Siekierska B. 1994. Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych na terenie dawnej mennicy w Bydgoszczy, stanowisko 3. *Komunikaty Archeologiczne* 6, 111-134.
- Świątkiewicz P. 1992. Murowany dwór „na kopcu” w Gaju Nowym, gm. Góra św. Małgorzaty, województwo płockie. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria: Archeologia* 37-38, 265-302.
- Świechowska A., Dukwicz R. 1955. Warsztat garncarski z końca XVII w. W: O. Puciata (red.), *Szkice Staromiejskie*. Warszawa: Sztuka, 151-173.
- Trzeciecka A., Trzeciecki M. 2002. Późnośredniowieczne naczynia gliniane. Z badań na terenie Centrum Dominikańskiego w Gdańsku, działki Szklary 1 – Szklary 5. W: A. Gołębniak (red.), *Dominikańskie Centrum św. Jacka w Gdańsku. Badania Archeologiczne. Tom 2* (= Światowit: Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 9). Warszawa: Instytut Archeologii UW, 135-206.
- Trzeciecki M. 2000. Kultura materialna średniowiecznego Płocka. W: A. Gołębniak (red.), *Historia Płocka w ziemi zapisana*. Płock: Stowarzyszenie «Starówka Płocka», 87-133.
- Trzeciecki M. 2005. Ceramika biała w średniowiecznym i nowożytnym Płocku. W: A. Buko, L. Kajzer (red.), *Naczynia białe w Polsce południowej i środkowej. Wstęp do problematyki badawczej*. Kielce: Mediateka, 73-82.
- Trzeciecki M. 2009. Stare i nowe w garncarstwie wczesnośredniowiecznego Płocka. W: S. Moździoch (red.), *Stare i nowe w średniowieczu. Pomiedzy tradycją a innowacją* (= *Spotkania Bytomskie* 6). Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Oddział we Wrocławiu, 295-322.
- Trzeciecki M. 2011. Przestrzeń publiczna średniowiecznego Płocka jako przedmiot badań archeologa. W: S. Krabath, J. Piekalski, K. Wachowski (red.), *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej* (= *Wratislavia Antiqua* 13). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. Instytut Archeologii, 63-76.

Summary

Jakub Affelski, Maciej Trzeciecki

Relics of the mid-market-square block in Ciechanów (16th-18th century)

During the archaeological supervision carried out in 2010 and 2011 within the area of John Paul II Square in Ciechanów, a series of features initially dated back to the early modern period was unearthed and recorded. It consists of the relics of two brick structures, the remains of several wooden structures, numerous postholes and traces of the decomposed posts. The analysis of the sources obtained during the research leads to the conclusion that the discussed features represent the remains of relatively well preserved mid-market-square block – unprecedented with regard to the scale of the research among historic towns founded in Mazovia.

The total of 45 features discovered during the research was dated back to the early modern period. In the case of 18 of them, historic material obtained from fills was the basis for dating. In functional terms, the group contains foundations of two brick buildings (marked as “building 1” and “building 2”), nine sunken outbuildings, a hearth, a well and 32 postholes. The building no. 1 has a rectangular ground plan of 15 × 8 m. It is divided into three rooms; in two of them, relics of ovens were identified. The foundations were made of erratic boulders of different sizes, laid in layers. Walls above the ground could have been made of brick or built using the timber-framing method with the infill of bricks or planks. The building no. 2 has a square ground plan with a side of 6 m. The method of construction of the foundations was analogical to the building no. 1. Also in this case, we lack information about the structure of the walls above the ground.

On the basis of analysis of ceramic vessels from the features, the functioning of the Ciechanów market square building block can be dated back to the 16th-17th century. Assemblages of ceramic vessels coming from the backfills of the buildings no. 1 and 2 and the upper parts of the sunken features allow us to establish that liquidation took place no earlier than in mid-17th century. The well probably functioned a bit longer. In the upper parts of the backfill, we found materials that can be referred to the 18th century. Dating of the materials and the location of structures allow us to recognise the discussed complex as the remains of the mid-market-square block. The reconstructed arrangement of building no. 1 allows its identification as the town hall. The function of building no. 2, located on the eastern border of the mid-market-square block, is a lot more dubious. It seems that it should be recognised as the remains of the weigh or the cropping house. The space between the above-mentioned buildings was occupied by remains of wooden structures whose purpose is hard to interpret. It seems most probable that these are the remains of trade facilities – butcheries or stalls being either individual property of traders or belonging to particular guilds. The reconstructed spatial and functional arrangement of the block refers, in a highly reduced scale, to mid-market-square blocks of cities of Silesia and Lesser Poland. Most probably, the end of functioning of the mid-market-square block was brought about by the events related to the war with Sweden in the years 1655-1660. The oldest surviving town plans document the market as an empty square without any buildings. It remained like that after the regulation of the 19th century, as a result of which the area of the square was levelled out to the upper layers of undisturbed soil.